

СПЕЦИФИЧНОСТ ОШТЕЋЕЊА СЛУХА

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА

НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ

**СПЕЦИФИЧНОСТ ОШТЕЋЕЊА СЛУХА –
НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ
ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА**

Приредиле:

Мина Николић, Миа Шешум, Ивана Веселиновић

Београд, 2020.

ЕДИЦИЈА: МОНОГРАФИЈЕ И РАДОВИ

СПЕЦИФИЧНОСТ ОШТЕЋЕЊА СЛУХА – НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ
ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА

Издавач

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
Издавачки центар Факултета (ИЦФ)

За издавача

Проф. др Снежана Николић

Главни и одговорни уредник

Проф. др Бранка Јаблан

Уредници

Мина Николић
Миа Шешум
Ивана Веселиновић

Рецензенти

др Јасмина Ковачевић, редовни професор
Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију
др Сања Ђоковић, редовни професор
Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију

Компјутерска обрада текста

Биљана Красић

Зборник радова ће бити публикован у електронском облику – CD

Штампар

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
Издавачки центар Факултета (ИЦФ)

Тираж

200

ISBN 978-86-6203-141-9

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију донело је одлуку бр. 3/9 од 8. 3. 2008. године о покретању едиције Монографије и радови.

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 14. 7. 2020. године, одлуком бр. 3/96 од 20. 7. 2020. године усвојило је рецензије рукописа тематског зборника радова „Специфичност оштећења слуха – нове тенденције”, групе аутора.

Радови у овом зборнику су проистекли из следећих научних пројеката: „Утицај кохлеарне имплантације на едукацију глувих и наглувих особа” (бр. 179055) и „Креирање протокола за процену едукативних потенцијала деце са сметњама у развоју као критеријума за израду индивидуалних образовних програма” (бр. 179025), који су финансирани од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ВЕРБАЛНО ИЗРАЖАВАЊЕ ОСОБИНА КОД ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ*

Ивана ВЕСЕЛИНОВИЋ**

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и
рехабилитацију, Београд

Вербална комуникација глувих и наглувих особа је специфична. У вербалном изражавању глуве и наглуве деце придеви представљају посебан проблем. Придевима се изражавају апстрактне особине, па зато глува и наглува деца ову врсту речи касније усвајају и специфично употребљавају.

Циљ рада био је да се утврди разлика у употреби појединих врста придева код глуве и наглуве деце и код деце типичног језичког развоја.

Узорак истраживања чинило је 130 ученика V, VI, VII и VIII разреда, оба пола, просечних интелектуалних способности. Узорак је подељен у две експерименталне (E и E1) и једну контролну (K) групу. Сви испитаници из E и E1 групе имали су оштећење слуха од преко 70 dB. E група је обухватила 40 ученика који су похађали школе за глуву и наглуву децу у Србији. E1 групу чинило је 10 ученика који су похађали школе за децу типичног развоја у Србији. Као контролна група испитано је 80 ученика типичног развоја.

За прикупљање података користили смо протокол конструисан за потребе овог истраживања и теме за писање састава различитих жанрова – наратив, дескрипција, експозиција и аргументатив.

Подаци добијени истраживањем обрађени су помоћу статистичког пакета SAS 9.3, а урађена је и квалитативна анализа материјала. Резултати истраживања приказани су табеларно, а затим су и дискутовани.

Резултати истраживања говоре да су деца која похађају школе за глуве и наглуве приликом формирања исказа употребила битно мање различитих врста придева у односу на глуву и наглуву децу која похађају школе за децу типичног развоја, али и у односу на децу типичног језичког развоја.

Глува и наглува деца из школа за децу типичног развоја показала су убедљиво најбоље резултате у оквиру све три испитиване групе деце. Њихови резултати у употреби различитих врста придева су квалитативно много сличнији резултатима деце типичног језичког развоја, него резултатима њихових вршњака из школа за глуве и наглуве.

У оквиру све три испитиване групе забележене су и велике индивидуалне разлике између деце.

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту „Утицај кохлеарне имплантације на едукацију глуве и наглуве деце” (бр. 179055), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

** ivibarlov@yahoo.com

Аграматичне конструкције и бесмислене лексеме појавиле су се у великом проценту код деце из школа за глуве и наглуве, што није био случај у групи глуве и наглуве деце која похађају школе за децу типичног развоја.

Кључне речи: придеви, глува и наглува деца, деца типичног језичког развоја, врсте придева.

УВОД

Специфичност људске врсте је способност говорне комуникације која је доминантно заступљена приликом споразумевања људи (Барлов, Јеличић, Шуловић Петковић, 2007). Уредан развој говора зависи од биолошке основе, квалитета аудитивне перцепције и социјалних подстицаја (Јеличић, Добријевић, Сивиљ, Барлов, 2008; Малетић и сарадници, 2016).

Оштећење слуха се негативно одражава на говорно-језички развој и развој свих аспеката личности, а самим тим и значајно компромитује квалитет живота и социјалну инклузију глувих и наглувих особа (Барлов, Пантелић, 2003; Исаковић, Ковачевић, Димић, 2016; Малетић-Секулић и сар., 2019; Ненадовић, Барлов, Рајичевић, 2007; Olusanya et al., 2008; Пантелић и сар., 2007; Sininger et al., 1999; Стојнић, 1998; Thompson et al., 2001; Harris, 2014; Yoshinaga-Itano et al., 1998).

С обзиром на озбиљне примарне и секундарне последице оштећења слуха, као императив се намеће квалитетна превенција овог проблема и рана детекција, дијагноза, амплификација и хабилитација особа са оштећењима слуха (Ђоковић и сар., 2010; Николић, Остојић-Зељковић, Веселиновић, 2019; Northern & Downs, 2014; Славнић, 1999; Sharma, 2010; Cardon et al., 2012; Yoshinaga-Itano 2002; Yoshinaga-Itano, 2003a; Yoshinaga-Itano, 2003b). Рана интервенција доприноси достизању максималних домета у развоју целокупне личности особа са оштећењима слуха.

Вербална комуникација глувих и наглувих особа је специфична, јер се дефицит у аудитивној перцепцији и говорној продукцији компензује визуелном перцепцијом и изражавањем знаковним језиком. Пошто је структура знаковног језика различита од структуре вербалног израза, вербална продукција глувих и наглувих особа се одликује недовољно богатим речником и конструкцијама које су атипичне за говорнике српског језика (Кашић, Милошевић, 2010).

У типичном језичком развоју придеви се јављају после именица и глагола, јер су према уочавању особина апстрактнијег типа него предмети и ситуације (именице и глаголи) које се конкретно уочавају на најранијем узрасту. Придеви су именске речи. Они имају одредбену функцију

у реченици. Придеви због своје несамосталности дуго онемогућавају глуву и наглуву децу да са сигурношћу идентификују њихово издвојено значење (Димић, 2002; Димић, 2003). Пошто су особине које се изражавају придевима апстрактне, оне се и у типичном језичком развоју касније усвајају, а нарочито представљају проблем глувој и наглувој деци. Управо је ниво апстакције и разлог због кога се у вербалном изражавању глуве и наглуве деце придеви недовољно употребљавају, у односу на њихову употребу у вербалним изразима деце типичног језичког развоја.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања био је да се утврди разлика у употреби појединих врста придева код глуве и наглуве деце и код деце типичног језичког развоја.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Узорак истраживања

Узорак истраживања чинило је 130 ученика виших разреда основне школе (V, VI, VII и VIII разред), оба пола, просечних интелектуалних способности. Узорак је подељен на експерименталну групу и контролну групу испитаника. Експериментална група је обухватила 50 испитаника који су били подељени у две подгрупе (Е и Е₁). Прву подгрупу (Е) чинили су испитаници са оштећењем слуха преко 70 dB који су похађали школе за глуву и наглуву децу у Србији (40), док су другу подгрупу (Е₁) чинили испитаници са оштећењем слуха који су похађали школе за децу типичног развоја у Србији (10). Сви испитаници из Е₁ групе били су обухваћени раним интензивним хабилитационим третманом. Контролну групу (К) чинили су испитаници који похађају основну школу за ученике типичног развоја и уредног слуха (80). Експериментална и Контролна група су биле уједначене према полу и разреду.

Поступак и инструмент истраживања

За прикупљање података коришћен је протокол конструисан за потребе овог истраживања и теме за писање састава. Протоколом су прикупљене две врсте података- општи подаци (који су прикупљени за све испитанике и који се односе на узраст, ниво интелектуалног функционисања,

одсуство придружених сметњи и разред) и подаци који су специфични за глуву и наглуву децу (време настанка оштећења слуха, врста и степен оштећења слуха, тип примењене аудитивне амплификације, дужина ре/хабилитационог третмана, доминантан начин комуникације и тип школе коју дете похађа). За прикупљање података о врстама придева коришћене су четири теме за писање састава различитих жанрова – наратив, дескрипција, експозиција и аргументатив (Ивановић, 2014).

Писање састава је обављано током редовне наставе српског језика у учионицама школа које испитаници похађају. Сви испитаници су писали по четири састава, сваке недеље по један. Време одређено за писање састава било је један школски час. Испитаници су пре писања састава добијали писано упутство, а глуви и наглуви ученици су упутство за писање добијали у писаној форми, усменим говором и знаковним језиком. Испитивач је ученицима давао и евентуална додатна објашњења.

Обрада података

Подаци добијени истраживањем обрађени су помоћу статистичког пакета SAS 9.3, а урађена је и квалитативна анализа материјала. Истраживање је спроведено у периоду јануар 2017.-јун 2018. године.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Табела 1. Основни статистички параметри употребе различитих врста придева у Е, Е₁ и К групи

Варијабле	АС	СД	СГ	Минимум	Максимум
Описни придеви (Е)	7,60	6,74	1,06	0	25
Описни придеви (Е ₁)	31,80	16,55	5,23	13	67
Описни придеви (К)	10,51	6,56	0,73	2	31
Присвојни придеви (Е)	0,15	0,58	0,09	0	3
Присвојни придеви (Е ₁)	2,70	2,69	0,84	0	9
Присвојни придеви (К)	0,20	0,46	0,05	0	2
Градивни придеви (Е)	0,05	0,22	0,03	0	1
Градивни придеви (Е ₁)	0,30	0,48	0,15	0	1
Градивни придеви (К)	0,07	0,26	0,02	0	1
Временски придеви (Е)	0,60	0,87	0,13	0	3
Временски придеви (Е ₁)	4,20	2,09	0,66	1	8
Временски придеви (К)	1,25	1,40	0,16	0	7
Месни придеви (Е)	0,15	0,48	0,07	0	2
Месни придеви (Е ₁)	0,50	1,08	0,34	0	3
Месни придеви (К)	0,11	0,48	0,05	0	3
Придеви других односа (Е)	0,57	0,98	0,15	0	5
Придеви других односа (Е ₁)	3,50	2,36	0,75	0	8
Придеви других односа (К)	0,77	0,98	0,10	0	4

Описни придеви (Е) – број употребљених описних придева у Е групи
 Описни придеви (Е₁) – број употребљених описних придева у Е₁ групи
 Описни придеви (К) – број употребљених описних придева у К групи
 Присвојни придеви (Е) – број употребљених присвојних придева у Е групи
 Присвојни придеви (Е₁) – број употребљених присвојних придева у Е₁ групи
 Присвојни придеви (К) – број употребљених присвојних придева у К групи
 Градивни придеви (Е) – број употребљених градивних придева у Е групи
 Градивни придеви (Е₁) – број употребљених градивних придева у Е₁ групи
 Градивни придеви (К) – број употребљених градивних придева у К групи
 Временски придеви (Е) – број употребљених временских придева у Е групи
 Временски придеви (Е₁) – број употребљених временских придева у Е₁ групи
 Временски придеви (К) – број употребљених временских придева у К групи
 Месни придеви (Е) – број употребљених месних придева у Е групи
 Месни придеви (Е₁) – број употребљених месних придева у Е₁ групи
 Месни придеви (К) – број употребљених месних придева у К групи
 Придеви других односа (Е) – број употребљених придева других односа у Е групи
 Придеви других односа (Е₁) – број употребљених придева других односа у Е₁ групи
 Придеви других односа (К) – број употребљених придева других односа у К групи

Резултати истраживања који се односе на употребу различитих врста придева у исказима ученика из све три испитиване групе (табела 1) показују да су глуви и наглуви испитаници из школа за децу типичног развоја употребили значајно више описних придева, али и више других врста придева, у односу на друге две групе испитаника. Испитаници из све три испитиване групе су најчешће употребљавали описне придеве (у Е групи – АС=7,60 (СД=6,74, макс=25); у Е₁ групи – АС=31,80 (СД=16,55, макс=67), а у К групи – АС=10,51 (СД=6,56, макс=31)), док су остале врсте придева биле ређе употребљаване. У групи деце која су похађала школе за глуве и наглуве било је и деце која нису употребила у својим исказима описне придеве. У најмањем броју били су заступљени градивни придеви, у све три групе испитаника (у Е групи – АС=0,05 (СД=0,22, макс=1), у Е₁ групи – АС=0,30 (СД=0,48, макс=1), у К групи – АС=0,07 (СД=0,26, макс=1)). Интервали варирања за употребу различитих врста придева у оквиру испитиваних група говоре о великим индивидуалним разликама између деце обухваћене овим истраживањем.

Табела 2. Употреба различитих врста придева по групама испитаника (Е, Е₁, К)

Варијабле	АС (Е)	АС (Е ₁)	АС (К)	χ^2 (2)	DF	р
Описни придеви	50,06	119,10	66,52	27,11	2	<0,0001
Присвојни придеви	57,64	114,75	63,28	39,32	2	<0,0001
Градивни придеви	63,25	79,50	64,88	6,65	2	0,0359
Временски придеви	50,20	114,85	66,98	26,56	2	<0,0001
Месни придеви	66,38	73,55	64,06	2,56	2	0,2783
Придеви других односа	56,10	109,80	64,66	19,38	2	<0,0001

На основу резултата непараметријског АНОВА теста можемо рећи да постоји статистички значајна разлика између испитаника из школа за глуве и наглуве, глувих и наглувих испитаника из школа за децу типичног развоја и деце типичног развоја, када је у питању употреба различитих врста придева, осим приликом употребе месних придева (табела 2).

Табела 3. Разлике у употреби различитих врста придева по групама испитаника

Варијабла	df	F	p	LSMean		
				E	E ₁	K
Описни придеви	2	39,92	<0,0001	7,60 ^a	31,80 ^б	10,51 ^a
Присвојни придеви	2	39,54	<0,0001	0,15 ^a	2,70 ^б	0,20 ^a
Градивни придеви	2	3,45	0,0347	0,05 ^A	0,30 ^B	0,07 ^A
Временски придеви	2	29,15	<0,0001	0,60 ^{A,a}	4,20 ^б	1,25 ^{B,a}
Месни придеви	2	2,26	0,1089	0,15	0,50	0,11
Придеви других односа	2	28,23	<0,0001	0,57 ^a	3,50 ^б	0,77 ^a

Различитим словима су обележене просечне вредности најмањих квадрата између којих постоји статистички значајна разлика на нивоу $p < 0,05$ (A, B); $p < 0,01$ (Aa, Bb); $p < 0,001$ (a, б).

General Linear Model анализа је потврдила да постоји статистичка значајна разлика између испитаника из школа за глуве и наглуве, глувих и наглувих испитаника из школа за децу типичног развоја и испитаника типичног развоја, када посматрамо употребу различитих врста придева, осим приликом употребе месних придева (табела 3). Глуви и наглуви ученици из школа за децу типичног развоја били су успешнији од ученика из школа за глуве и наглуве приликом употребе описних (+24,2), присвојних (+2,55), градивних (+0,25), временских придева (+3,6) и придева других односа (+2,93). Ова група испитаника била је успешнија чак и од испитаника типичног развоја, када анализирамо употребу различитих врста придева, осим месних придева (+21,29-за описне придеве, +2,5-за присвојне придеве, +0,23-за градивне придеве, +2,95-за временске придеве, +2,73-за придеве других односа). Испитаници типичног развоја били су успешнији од деце из школа глуве и наглуве приликом употребе различитих врста придева, осим за месне придеве (+2,91-описних придева; +0,05-присвојних придева; +0,02-градивних придева; +0,65-временских придева и +0,2-придева других односа).

ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА

Резултати истраживања употребе различитих врста придева од стране деце која похађају школе за глуве и наглуве говоре да ова деца најчешће употребљавају описне придеве. Када анализирамо употребу

осталих врста придева, можемо рећи да је просечан број временских и придева других односа био сличан. Такође постоји сличност и када су у питању присвојни и месни придеви. У овој испитиваној групи у најмањем броју били су заступљени градивни придеви. Овакви резултати у складу су са фреквентности употребе појединих врста придева у српском језику. На ове резултате утицала је и чињеница да се глува и наглува деца током хабилитационог третмана стално подстичу да уочавају, именују и описују видљива својства бића, предмета и ствари у својој околини, док се недовољно инсистира на уочавању и анализирању структуре и састава предмета из непосредног окружења. Велике индивидуалне разлике у броју употребљених придева између деце која похађају школе за глуве и наглуве можемо тумачити разликама у нивоу развијености говора и језика у овој групи деце, па самим тим и великим индивидуалним разликама у њиховој вештини изражавања.

У групи глуве и наглуве деце која похађају школе за децу типичног развоја употребљен је највећи број описних придева, што је очекивано, јер се на њиховој употреби инсистира током ре/хабилитационог третмана, због њихове учесталости. Од осталих врста придева најфреквентнију употребу у овој групи деце имали су присвојни, временски и придеви других односа (који су заступљени у истом броју), док су месни придеви ређе употребљавани, као и градивни (који су најмање заступљени). Један број глуве и наглуве деце из школа за децу типичног развоја у свом изражавању не користи остале врсте придева, осим описних и временских придева, што нам говори о томе да упркос интензивном и систематском ре/хабилитационом третману глуви и наглуви испитаници из ове испитиване групе такође имају проблем са усвајањем и коришћењем апстрактних одредби у свом изражавању, као и испитаници из школа за глуве и наглуве. Постојање великих индивидуалних разлика између деце из ове испитиване групе објашњавамо различитим степеном развијености њиховог говора и језика, што је условљено пре свега дужином и квалитетом њихове ре/хабилитације.

Деца типичног развоја употребљавала су најчешће описне придеве. С обзиром да је ово најфреквентнија врста придева у нашем језику, као и да деца из ове испитиване групе спонтано усвајају и развијају говор и језик, очекивано је и да ову врсту придева највише користе приликом изражавања. Остале врсте придева ова група испитаника је готово са подједнаком учесталошћу употребљавала, што нам говори о уједначеном и уредном развоју њиховог говора и језика. Градивне придеве су најређе употребљавали. Као и у остале две испитиване групе деце, и у овој групи забележене су велике разлике међу децом када је у питању

употреба различитих врста придева, које су последица индивидуалних говорних способности и навика испитаника.

Компаративна анализа употребе различитих врста придева од стране деце из све три испитиване групе говори да су сви испитаници најчешће употребљавали описне придеве, док су градивни придеви били заступљени у најмањем броју. Овакав резултат је очекиван, јер су описни придеви најфреквентнија врста придева у нашем језику, па се обуци за њихову употребу придаје и највећи значај током васпитно-образовног процеса, кроз сталне говорне вежбе које форсирају лепо, сликовито и јасно изражавање и писање уз доминантну употребу нарације и дескрипције. Градивни придеви нису високо фреквентни у свакодневном говору, тако да се на њиховој употреби током школовања не инсистира превише. У све три испитиване групе било је испитаника који нису користили остале врсте придева у свом изражавању (осим описних придева), па можемо рећи да придеви као врста речи која у себи носи изврстан ниво апстракције деци представљају проблем за усвајање и употребу (Васић, 1977; Глумбић, 2010, Исаковић, 2007а; Ковачевић, 2005; Срзић, Исаковић, 2018). Глува и наглува деца која похађају школе за децу типичног развоја показала су убедљиво најбоље резултате, у односу на децу из друге две испитиване групе. Постигнућа глуве и наглуве деце из школа за децу типичног развоја су квалитативно много сличнија постигнућима деце типичног језичког развоја, него постигнућима њихових вршњака из школа за глуве и наглуве. Глуви и наглуви испитаници из школа за децу типичног развоја користили су све врсте придева, што није забележено код остале две испитиване групе деце, где су, осим описних и временских придева, остале врсте придева употребљене у приближно истом и занемарљивом броју. Овакав резултат говори нам да су глуви и наглуви испитаници из школа за децу типичног развоја кроз третман систематски и плански обучавани за употребу свих врста придева, водећи рачуна о њиховој фреквентној заступљености у српском језику. У групи деце која похађају школе за глуве и наглуве забележен је и велики број аграматичних конструкција и бесмислених лексема, што је у складу са резултатима великог броја истраживања која говоре о проблему аграматизма и употреби бесмислених лексема код глуве и наглуве деце (Димић и сар., 2011; Исаковић, 2007б; Исаковић, 2008; Кашић, Димић, 1999; Кашић, 2002; Кашић, Борота, 2003; Кашић и Милошевић, 2010; Ковачевић, Исаковић, 2009; Ковачевић, Исаковић, Димић, 2010; Соколовац и сар., 2016). У групи глуве и наглуве деце из школа за децу типичног развоја аграматичне конструкције и бесмислене лексеме нису евидентирани. Висока постигнућа у групи глуве и наглуве деце из школа за децу типичног

развоја можемо објаснити раном дијагностиком и амплификацијом, рано започетими дуготрајним ре/хабилитационим третманом интензивним радом са родитељима (Бојанин, 2015; Веселиновић и сар., 2018; Веселиновић, Славнић, Јеличић, 2019; Ђоковић, 2004; Јеличић, Богавац, Веселиновић, 2019; Ковачевић, Славнић, Маћешић-Петровић, 2010; Ковачевић, Ђоковић, 2018; Малетић-Секулић и сар., 2016; Монтесори, 2016а; Монтесори, 2016 б; Остојић и сар., 2018; Славнић, Веселиновић, 2012)., што је омогућило да се говорно-језичке способности ове деце развију до максимума и да њихов говор квалитативно скоро у потпуности поприми карактеристике говора особа уредног слуха.

ЗАКЉУЧАК

Вербално изражавање особина код глуве и наглуве деце је специфично. Особине које се изражавају придевима су апстрактне, што је и разлог због кога и вербално изражавање ових особина представља посебан проблем глувој и наглувој деци.

Глува и наглува деца су доминантно употребљавала описне придеве, док су градивни придеви најређе употребљавани. У групи глуве и наглуве деце било је и деце која су користила само описне придеве у вербалном изражавању особина, што нам говори да придеви као врста речи глувој и наглувој деци представљају проблем за усвајање и употребу.

Постигнућа глуве и наглуве деце из школа за децу типичног развоја су, када анализирамо вербално изражавање особина, квалитативно сличнија постигнућима деце типичног развоја, него постигнућима њихових вршњака из школа за глуву и наглуву децу.

Резултати глуве и наглуве деце из школа за децу типичног развоја надмашују не само резултате деце из школа за глуве и наглуве, већ и резултате деце типичног језичког развоја. Овакви резултати охрабрују нас да верујемо да рана интервенција, уколико је пажљиво и тимски осмишљена и извођена доприноси не само развоју говора и језика глуве и наглуве деце, већ и стимулацији и сталном унапређивању комплетних дечијих способности, а самим тим и квалитетном развоју њихове личности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барлов, И., Пантелић, С. (2003). Аудитивне способности у зависности од узраста и различитих етиолошких чинилаца. У: "Говор и језик". (Едс. Јовичић С, Совиљ М), Београд: ИЕФПГ, 473-478.
2. Barlov, I., Jeličić, Lj., Šulović Petković, K. (2007). Comparative analysis of voices analysis and synthesis ability at hearing impaired and normally hearing children at preschool age. *The 1st International Symposium in Bosnia and Herzegovina – Cochlear implant in the function of hearing, language and speech development*. Sarajevo: 21.09.-23.09. 2007, Book of Abstracts, 74-76.
3. Бојанин, С. (2015). *Третман покретом и саветовање, Реедукација психомоторике, Релаксација психомоторике (Шули, Бержес), Покрет у психотерапији, II допуњено издање*, Помоћ породици, Београд.
4. Васић, С. (1977): *Говор у разреду*, Просвета, Београд.
5. Веселиновић, И., Славнић, С., Јеличић, Љ., Остојић Зељковић, С. (2018). Стрес родитеља деце оштећеног слуха. *Специфичност оштећења слуха-кораџи и искораџи*. приредиле: Љ. Исаковић, Т. Ковачевић. Београд: Универзитет у Београду. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију. Издавачки центар Факултета, 283-299.
6. Веселиновић, И., Славнић, С., Јеличић, Љ. (2019). Употреба правих придева код глуве и наглуве деце. Зборник радова, X међународни научни скуп *Специјална едукација и рехабилитација ДАНАС*, 25- 26. октобар 2019. Београд: Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 417-423.
7. Glumbić, N. (2010). *Srining poremećaja komunikacije*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
8. Димић, Н. (2002): Класе речи и лексички дефицити код глуве и наглуве деце, *Истраживања у дефектологији*, Центар за издавачку делатност, Дефектолошки факултет, Београд.
9. Димић, Н. (2003). *Говорно – језички дефицити код глуве и наглуве деце*, Друштво дефектолога Србије и Црне Горе, Београд.
10. Димић, Н., Динић, М., Исаковић, Љ. (2011). Употреба основних глаголских времена код глувих и наглувих ученика средње школе, *Београдска дефектолошка школа*, Друштво дефектолога Србије, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Вол. 18(1), бр. 52, Београд, 19–37.
11. Đoković, S. (2004). *Individualni tretman kod dece oštećenog sluha*, Defektološkifakultet-Centarzaizdavačkudelatnost-CIDD, Beograd.

12. Ђоковић, С., Славнић, С., Остојић, С., Ковачевић, Т., Барлов, И. (2010). Савремене методе аудиторног тренинга. *Специјална едукација и рехабилитација*, 9(1). Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
13. Ивановић, М. (2014). *Синтаксичке конструкције у писаном дискурсу деце узраста од седам до десет година*. Филолошки факултет, Београд (докторска дисертација).
14. Исаковић, Љ. (2007а). Врсте речи у реченици код ученика оштећеног слуха и ученика који чују, *Београдска дефектолошка школа, Друштво дефектолога Србије, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију*, 2, Београд, 11–23.
15. Исаковић, Љ. (2007б). Неке специфичности употребе лексике код деце оштећеног слуха и деце која чују, *Београдска дефектолошка школа, Друштво дефектолога Србије, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију*, 3, Београд, 17–32.
16. Исаковић, Љ., Димић, Н. (2008). Допуњавање реченица код глувих и наглувих ученика и ученика који чују, *Београдска дефектолошка школа, Друштво дефектолога Србије, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију*, 1, Београд, 19–31.
17. Исаковић, Љ., Ковачевић, Т., Димић, Н. (2016). Неке карактеристике социјалне инклузије глувих и наглувих ученика. Зборник радова: *Социјална инклузија деце са развојним сметњама и проблемима у понашању*, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 227–236.
18. Јеличић Добријевић, Љ., Совиљ, М., Барлов, И. (2008). Лонгитудинална студија испитивања слуха деце обухваћене пренаталним слушним скринингом. У: *“Говор и језик” – интердисциплинарна истраживања*, II. (Едс. Јовичић С, Совиљ М). Београд: ИЕФПГ, 174-197.
19. Jeličić Lj, Bogavac I, Veselinović I. (2019). Characteristics of Auditory Information Processing in Children with Specific Language Impairment. *VII International Conference Speech and Language*, 1-2 Novembar 2019, Belgrade, Serbia. Proceedings. LAAC, IEPSP and Cosmoanelixis, pp. 372-376.
20. Кашић, З., Димић, Н. (1999): Типови аграматизма у зависној клаузи код глуве и наглуве деце, *Београдска дефектолошка школа, бр. 2–3*, Друштво дефектолога Југославије, Београд.
21. Кашић, З. (2002). Аграматична продукција и семантичка ”збрка” код деце раног школског узраста, *Истраживања у дефектологији*, Дефектолошки факултет, CIDD, Београд.

22. Кашић, З., Борота, В. (2003). Неграматичност и аграматизам у активном и синтаксичком развоју. *Српски језик VIII/1- 2*: 439-455.
23. Кашић, З., Милошевић, С. (2010): Синтагма и формирање исказа код глувих и наглувих, *Сметње и поремећаји: феноменологија, превенција и третман, део I*, Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 213-229.
24. Ковачевић, Т. (2005): Лексичка спемност код глуве и наглуве деце у основној школи, *Београдска дефектолошка школа, Савез дефектолога заједнице Србија и Црна Гора*, 1, 1-21.
25. Ковачевић, Т., Исаковић, Љ. (2009). Специфичност писања писама код глувих и наглувих ученика, *Београдска дефектолошка школа, Друштво дефектолога Србије, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију*, 3, Београд, 65–75.
26. Ковачевић, Т., Исаковић, Љ., Димић, Н. (2010): Дефицитарност у знаковном језику и говорном изразу код глуве и наглуве деце предшколског узраста, *Београдска дефектолошка школа, Друштво дефектолога Србије, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију*, 1, Београд, 23–38.
27. Kovačević, J., Slavnić, S., Maćešić-Petrović, D. (2010). Treatment and speech-language development at the children with hearing impairments. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5(2010), 163–169.
28. Ковачевић, Т., Ђоковић, С. (2018). Различити аспекти подршке породицама са глумом и наглумом децом. *Специфичност оштећења слуха – кораци и искораци*, Тематски зборник радова. Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 267-282.
29. Maletić Sekulić, I., Veselinović, I., Jeličić, Lj., Šijan-Gobeljić, M., Dragutinović, N. (2016). Positive effects of hearing and speech rehabilitation on lexical fund quality in hearing impaired children. *Војносанитетски преглед. Beograd*
30. Maletić-Sekulić, I., Petković, S., Dragutinović, N., Veselinović, I., Jeličić, Lj. (2019). The effects of auditory amplification on subjective assessments of hearing impairment and anxiety in people with presbycusis. *Serbian Archives of Medicine, Volume 147. Issue 7-8*, pp. 461-467. ISSN 0370-8179. UDC 61(497.11)). COBISS.SR-ID 3378434. <https://doi.org/10.2298/SARH190123067M>
31. Montessori, M. (2016a). *Упијајући ум*, Miba Books, Beograd.
32. Montessori, M. (2016b). *Откриће детета*, Propolis Books, Beograd.

33. Nenadović, V., Barlov, I., Rajičević, I. (2007). Structure of intellectual abilities of hearing impaired children enrolled in early audiolinguistic treatment. *The 1st International Symposium in Bosnia and Herzegovina – Cochlear implant in the function of hearing, language and speech development*. Sarajevo: 21-23. september 2007, Book of Abstracts, 76-77.
34. Николић, М., Остојић-Зељковић, С., Веселиновић, И. (2019). Утицај социоекономских карактеристика породице на аудитивни развој превремено рођене деце. *Специјална едукација и рехабилитација*, 18(3), 299-318.
35. Northern, J.L., & Downs, M.P. (2014). *Hearing in children* (6th Ed). Plural Publishing. San Diego, CA.
36. Olusanya, B.O, Wirz, S.L. & Luxon, L.M. (2008). Community-based infant hearing screening for early detection of permanent hearing loss in Lagos, Nigeria: a cross-sectional study. *Bulletin of the World Health Organization*, 86, 956-963. doi: 10.2471/BLT.07.050005. Dostupno na (13.04.2014.): <http://www.who.int/bulletin/volumes/86/12/07-050005/en/>
37. С. Остојић Зељковић, С. Славнић, С., Ђоковић, С., Николић, М., Веселиновић, И., Јухас, Ч. (2018). Фактори развоја аудитивног капацитета код кохлеарно имплантиране деце. *Специфичност оштећења слуха-кораца и искораци*. приредиле: Љ. Исаковић, Т. Ковачевић. Београд: Универзитет у Београду. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију. Издавачки центар Факултета, 73-85.
38. Пантелић, С., Совиљ, М., Барлов, И., Степановић, В. (2007): Ефикасност КСАФА система у развоју говора и језика код слушно оштећене деце, *Поремећаји вербалне комуникације – превенција, дијагностика и третман* (уредник Мирјана Совиљ), Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Београд.
39. Sininger, Y. S., Doyle, K. J., & Moore, J. K. (1999). The case for early identification of hearing loss in children: auditory system development, experimental auditory deprivation, and development of speech perception and hearing. *Pediatric Clinics of North America*, 46(1), 1-14.
40. Slavnić, S.(1999). *Rana rehabilitacija hendikepiranih*. Beograd: Defektološki fakultet (doktorska disertacija).
41. Славнић, С., Веселиновић, И. (2012). Примена Монтезори методе у развоју говора код глуве и наглуве деце. *Зборник радова, III научно практична конференција, 20. април 2012*. Ниш: Српско лекарско друштво, подружница Ниш и Школа са домом ученика „Бубањ”, 55-63.
42. Соколовац, И., Славнић, С., Комазец, З. Лемајић – Комазец, С., Шкрбић, Р., Манот, Д. (2016). Употреба перфекта код деце са

кохлеарним имплантом, *Специфичност оштећења слуха – нови кораци*, тематски зборник радова, Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

43. Срзић, М., Исаковић, Љ. (2018). Лексикон глуве и наглуве деце основно школског узраста. *Специфичност оштећења слуха – кораци и искораци*, Тематски зборник радова. Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 103-117.
44. Stojnić, D. (1998). *Promene ličnosti uslovljene razvojem verbalnih sposobnosti kod dece oštećenog sluha*. Doktorska disertacija. Defektološki fakultet. Univerzitet u Beogradu.
45. Sharma, A. (2010). Plasticity, development and reorganization of central auditory system in children with hearing impairment. Abstracts of NHS 2010. *Beyond Newborn Hearing Screening, Infant and Childhood Hearing in Science and Clinical Practice*, 1. Como.
46. Thompson, D. C., McPhillips, H., Davis, R. L., Lieu, T. A., Homer, C. J., & Helfand, M. (2001). Universal newborn hearing screening: summary of evidence. *Jama*, 286(16), 2000-2010.
47. Harris, L. G. (2014). *Social-Emotional Development in Children with Hearing Loss*. (Retrieved form, jun 2016): http://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=commdisorders_etds
48. Cardon, G., Campbell, J., & Sharma, A. (2012). Plasticity in the Developing Auditory Cortex: Evidence from Children with Sensorineural Hearing Loss and Auditory Neuropathy Spectrum Disorder. *Journal of the American Academy of Audiology*, 23(6), 396-411. doi:10.3766/jaaa.23.6.3
49. Yoshinaga-Itano, C., Sedey, A. L., Coulter, D. K., & Mehl, A. L. (1998). Language of early-and later-identified children with hearing loss. *Pediatrics*, 102(5), 1161-1171.
50. Yoshinaga-Itano, C. (2002). Cochlear implantation before 12 months of age. In: K. Schauwers, P. Govarts, S. Gillis (Eds.) *Language Acquisition in Young Children With a Cochlear Implant*, 61-76. Antwerp, Belgium: Antwerp Papers in Linguistics.
51. Yoshinaga-Itano, C. (2003a). Early intervention after universal neonatal hearing screening: impact on outcomes. *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*, 9(4), 252-266.
52. Yoshinaga-Itano, C. (2003b). From screening to early identification and intervention: Discovering predictors to successful outcomes for children with significant hearing loss. *Journal of deaf studies and deaf education*, 8(1), 11-30.

VERBAL EXPRESSION OF FEATURES IN PARTIALLY AND COMPLETELY DEAF CHILDREN*

Ivana Veselinović

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

SUMMARY

The verbal communication of partially and completely deaf persons is specific. In the verbal expression of partially and completely deaf children, adjectives are a particular problem. Adjectives express abstract features, which is why partially and completely deaf children later adopt and specifically use this type of word.

Research aim was to estimate the difference in use of adjectives types in partially and completely deaf children and typically developing children.

The study included 130 children of both sexes, average intellectual abilities and without additional impairments. All children attended higher classes of elementary school. Sample was divided into two experimental groups (E and E1) and one control group (C). All students in E and E1 group have hearing impairment more than 70 dB. The E group consisted of 40 children who attended schools for hearing impaired children in Serbia. The E1 group consisted of 10 children who attended schools for the typically developing children in Serbia. The C group consisted of 80 typically developing children from Belgrade.

A special protocol for data collection was constructed. In addition to this protocol, predefined topics for writing four compositions of different genres were used: narrative, descriptive, exposition and argumentative.

Obtained data were processed using the statistical package SAS 9.3, and a qualitative analysis of the material was done. Research results are presented in tabular form and then discussed.

Research results suggest that partially and completely deaf children who attend schools for hearing impaired children, during sentence construction used statistically significant less different adjectives in relation to partially and completely deaf children who attend schools for the typically developing children, but in relation to typically developing children.

Partially and completely deaf children who attend schools for the typically developing children showed the best results between all three groups of examined children. Their results regarding the use of different types of

* This paper is a result of the project "Influence of Cochlear Implantation on Education of Deaf and Hard of Hearing Children" (No.179055), financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

adjectives are qualitatively much more similar to those of children with typical language development than to their peers from schools for hearing impaired children.

Within all three study groups, significant individual differences were observed between children.

Agrammatic constructs and meaningless lexemes appeared in large percent in children from schools for hearing impaired children, which was not the case in the group of partially and completely deaf children who attend schools for the typically developing children.

Key words: *adjectives, partially and completely deaf children, typically developing children, adjectives types*